

Etika a morálne dilemy

FM UK, 19. apríl 2010

Peter Goliaš

INEKO

Otázky na úvod 1

1. Vo všeobecnosti podľa Teba možno dôverovať väčšine ľudí na Slovensku, alebo treba byť pri styku s ľuďmi veľmi opatrný?
  - a) Väčšine ľudí možno dôverovať
  - b) Treba byť veľmi opatrný
  - c) Neviem
2. Predstav si, že v mieste, kde žiješ, stratíš peňaženku s dokladmi. Myslíš, že Ti ju vrátia, ak ju nájde:
  - a) Policajt (áno/nie)?
  - b) Sused (áno/nie)?
  - c) Neznámy človek (áno/nie)?

Otázky na úvod 2

3. Daroval si v poslednom mesiaci nejakej organizácii:
  - a) Peniaze (áno/nie)?
  - b) Svoj voľný čas (áno/nie)?
4. Pomohol si v poslednom mesiaci niekomu, koho si nepoznal a kto potreboval pomoc (áno/nie)?
5. Dal si v poslednom mesiaci najavo svoj názor nejakému verejnému činiteľovi (áno/nie)?

Definície

- Morálka: Súbor noriem, na základe ktorého ľudia rozlišujú medzi dobrom a zlom
  - Boj dobra a zla ako základný konflikt ľudskej existencie
  - Formálne a neformálne pravidlá:
    - Formálne pravidlá často nestačia (miera vnímanej korupcie v ČR a SR – akcie na doručiťľa, korunný svedok, agent provokatér)
    - Ak sa dá spoľahnúť na neformálne pravidlá, netreba formálne
- Etika: Veda, ktorá skúma morálne štandardy
- Podnikateľská etika sa zaoberá morálnymi štandardami pri podnikaní.
  - Formálne vznikla v 70-tych rokoch 20. storočia ako reakcia na „etické“ škandály: Nedostatočná ochrana spotrebiteľa, podvody, poškodzovanie životného prostredia, daňové úniky, zneužívanie informácií, zneužívanie detskej práce, korupcia a úplatky, atď.
- Dilema: Problém bez (zjavných) optimálnych riešení

Východiská

- Fašizmus, komunizmus, divoká privatizácia
  - krádež, lož, pokrivené charaktery
- Škola
  - odpisovanie, plagiátorstvo (diplomovky)
  - dôraz na schopnosť predať sa, presadiť sa
  - menší dôraz na význam hodnôt
- Pre úspech vzťahu, firmy, štátu je dôležitá morálka (duša, láska, dôvera, vedomie o užitočnosti, atď.)

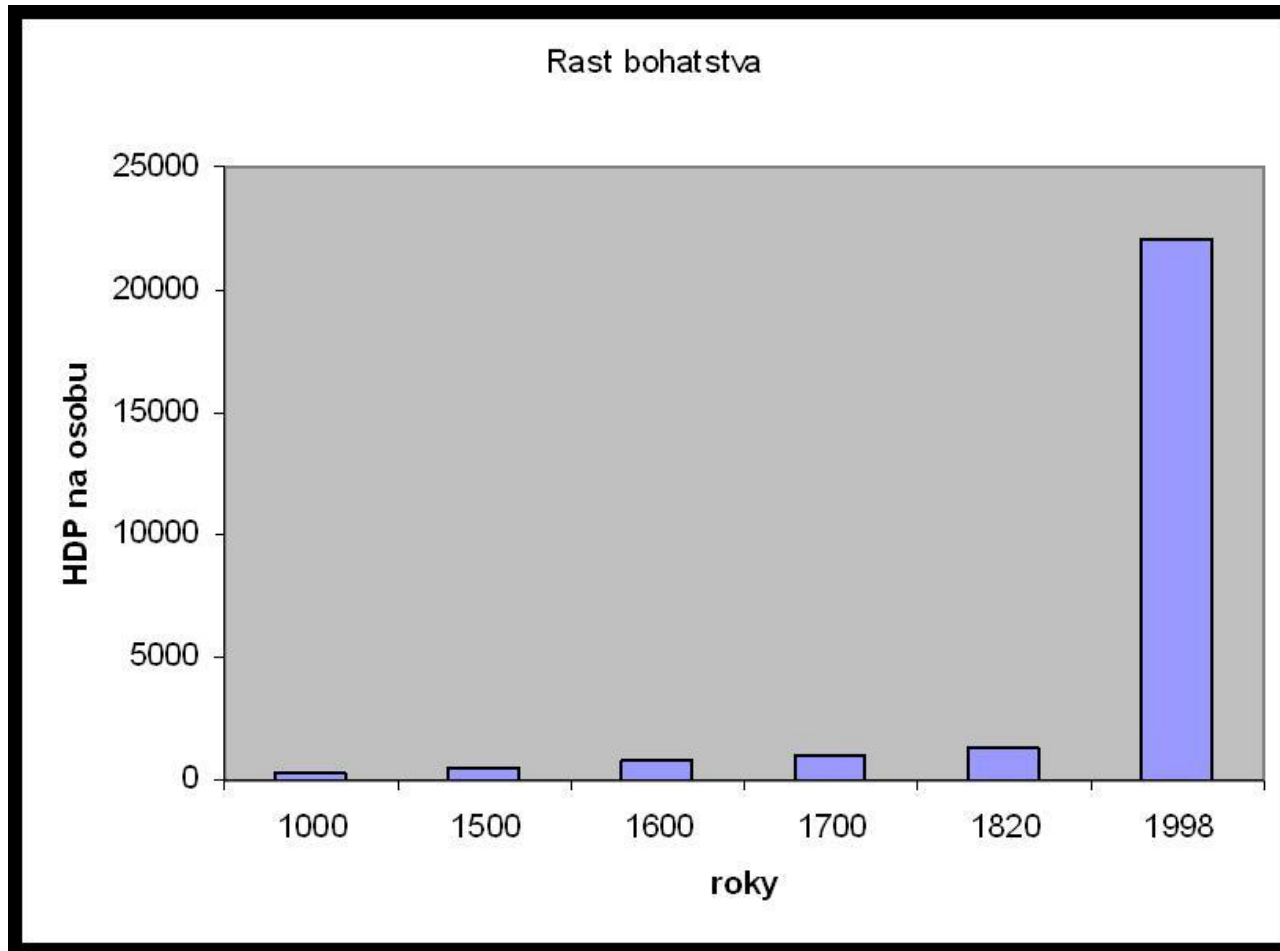
Prečo je morálka dôležitá?

- Zlepšuje podmienky pre spoluprácu
  - Znižuje transakčné náklady (formálne pravidlá, administratíva, obchod cez internet)
  - Umocňuje dôveru medzi ľuďmi
  - Uľahčuje predvídateľnosť konania jednotlivcov
  - Umožňuje riadiť vzťahy v rámci tzv. nekompletného kontraktu (pozri Contract Theory):
    - Reziduálne zisky a straty sa môžu rozdeliť podľa moci (Ford), resp. podľa morálky (INEKO – ťažká kontrola ľudí)
    - Príklady: Ochrana nehmotného majetku (myšlienky, vedomosti, poslanecký mandát, vzťahy s klientmi, atď.)
    - V prostredí nekompl. kontraktu firma bez morálky zlyhá skôr
- Pomáha riešiť morálne dilemy, ktoré sa množia aj s rastom bohatstva (môže prispieť k osobnej spokojnosti, k úspechu)
- Pomáha meniť svet k lepšiemu

Hry s nulovým a nenulovým súčtom

- Ľudia chcú od prírody zlepšovať svoju situáciu
- Tisíc rokov v stredovekej Európe (500-1500 n.l.) bol HDP takmer nemenný:
  - Rast bohatstva na úkor iných, menší význam spolupráce
  - Politika: Dôraz na prerozdeľovanie bohatstva
- Od 16. storočia prudký rast HDP:
  - Rast bohatstva nemusí byť na úkor iného, spolupráca umožňuje win-win výsledok
  - Politika: Dôraz na tvorbu bohatstva, až následne prerozdeľovanie
- Podmienkou spolupráce je dôvera medzi ľuďmi, t.j. sociálny kapitál
- Asertivita (alternatíva pasivity a agresivity) - presadzovať vlastné ciele bez poškodenia iných ľudí

Význam spolupráce

Zdroj: Maddison, Agnus. The World Economy: A Millennial Perspective. OECD, 2001.

Sociálny kapitál 1

- Rovnaké vlastnosti ako finančný kapitál:
Akumulácia, tunelovanie, dividendy, zastarávanie
- Vysoká dôvera môže byť dobrá aj zlá (mafia), záleží na cieľoch
- Výhody:
  - Nižšie transakčné náklady (napr. zmluvy)
  - Rozvoj trhu, ktorý je založený na dôvere (nedôvera a súčasná kríza)
  - Spolupráca a rast HDP

Prieskum: Dá sa väčšine ľudí veriť?		
Rok	Kladné odpovede v SR	Možné príčiny
1991	20,6%	
1999	15,4%	divoká privatizácia, ekonomické problémy
2004	21,6%	reformy, neviditeľný prínos zahraničných investorov – kultúra, slušnosť, dôvera
2008	12,4%	hľadanie nepriateľov, korupcia, metodika?
Zdroj: Sociologický ústav SAV, European Values Study		

Sociálny kapitál 2

	Helped a stranger in the past month	Citizen Engagement Index	Rok
Čína	28%	34%	2009
Rusko	29%	47%	2009
Slovensko	31%	47%	2006
ČR	37%	51%	2007
Nemecko	56%	68%	2009
USA	65%	71%	2009
Kuba	66%	57%	2006
Kanada	68%	73%	2009

Zdroj: Gallup WorldView

Sociálny kapitál 3

- Rebríček podľa World Values Survey („Most people can be trusted“, dáta z 1994-1999):
  - (1) až (4) Škandinávia, (6) Čína, (16) USA, (18) Nemecko, (23) UK, (26) Južná Kórea, (29) Rusko, (33) ČR, (37) Maďarsko, (41) Poľsko, (50) Slovensko, (62) Brazília, (66) Turecko
- Existuje korelácia s mierou vnímanej korupcie, kvalitou života, aj s nerovnosťou v príjmoch
  - Korupcia zhoršuje dôveru v inštitúcie
  - Interakcie zvyšujú dôveru (otvorená spoločnosť); uzavretosť (mafia, rodina, sekta, kasta, atď.), kriminalita a soc. nerovnosť znižuje
  - Kauzalita s kvalitou života je nejasná („sliepka a vajce“)
- Problém reciprocity (cestná premávka - prednosť v jazde, prechod pre chodcov)
- Strážcovia morálky:
  - Boh vs Transparentnosť
  - Význam lídrov a signálov, atmosféry (pozor na deštruktívne konflikty, argumenty „ad hominem“)

Dilema väzňa 1

- Dvoch podozrivých (A, B) oddelene vypočúva polícia
- Pravidlá (počet rokov vo väzení)

	B nezradí	B zradí
A nezradí	1,1	10,0
A zradí	0,10	5,5

- Výsledky:
  - Ak kradnú všetci, musím aj ja (aj slušní ľudia dávajú úplatky, cítia spoluvinu a prestávajú kritizovať – suboptimálna rovnováha)
  - Dlhodobo sa oplatí spolupracovať, neoplatí sa hrať na úkor iného (opakované vs neopakované hry - napr. podvádzanie pri privatizácii)

Dilema väzňa 2

- Morálny výrok:
  - Ak kradnú všetci, musím aj ja, ale až v poslednom rade a verejnom vyslovení nesúhlasu (platí to aj pre protekcionizmus)
  - „Bud' o kúsok lepší ako priemer“: Dôležité je poznať priemer (štatistiky o spotrebe, emisiách, kriminalite, atď.)
  - Ak by to dodržiaval každý, tak sme rýchlo „za vodou“
- Riešenia:
  - Tvorba pravidiel, ktoré menia neopakované hry na opakované (napr. transparentnosť)
  - Dohoda o morálnom konaní
- O verejné statky (vrátane morálky) sa majú starať hlavne bohatí a zdraví:
  - Chudobní nemajú dost' zdrojov, morálne správanie je nákladné (napr. platenie daní)

Dlhodobosť vs krátkodobosť

- Klasická ekonómia: trhy sa dlhodobo dostanú do rovnováhy aj bez vládnych zásahov
- Keynes: dlhodobo sme všetci mŕtvi
- Príklady: Deti a sladkosti, Rómovia a kmeň v Amazónii (extrémna krátkodobosť), neúspech detí z detského domova (absencia dlhodobých vzťahov), regulácia cien vs investície, udržateľnosť verejných financií (paralela s firemnými)
- Pozor na morálny hazard
  - Vzniká pri neúplnom prenose rizika na vykonávateľa (manažéra, politika, atď.)
  - Typický je časový nesúlad prenosu rizík – nastavenie pravidiel s krátkodobými výnosmi a dlhodobými nákladmi
  - Príklady: volebný cyklus, odmeňovanie manažérov, podpora bývania a bubliny na trhu nehnuteľností, záchrana vs bankrot, živnostníci a dôchodky, Eurostat vs MMF o projektoch PPP, prenos dlhov na budúce generácie
- Evolúcia: Úspešní sú tí, ktorí veria na nesmrteľnosť (deň pred odchodom sa správajú tak, akoby tam mali byť navždy)

Lojalita vs pravda

- Príklady: marketing (reklama, PR), hovorcovia, politici
- Čistá pravda môže byť „samovraždou“
- Ovplyvňovanie prostredníctvom darov (novinári – lyžovačka v Alpách platená DSS, pravidlá P. Šabatu v Pravde), kreatívne účtovníctvo
- Morálny výrok: Buď vždy o krok bližšie k pravde, než je spoločenský priemer

Evolúcia vs oportunizmus

- Evolúcia: úspešní sú tí, čo sa vedia najlepšie prispôbiť zmenám
- Oportunizmus: porušovanie zásad v prospech okamžitých výhod (prevracanie kabátov)
- Príklady: Ježiš Kristus, Havel a komunizmus, Slota o odobraní MŽP – „cintoríny sú plné hrdinov, podstatné je prežiť“
- Morálny výrok: Buď ochotný robiť veci prospešné pre spoločnosť, hoci krátkodobo môžu ísť proti tvojim vlastným záujmom

Malé vs veľké spoločnosti

- Malá spoločnosť: Dedina, rodina, atď. (každý pozná každého)
- Veľká spoločnosť: Mesto, kapitálový trh, atď. (anonymita)
- Efektívne sú rozdielne pravidlá (napr. židovský krčmár, pomoc žobrákom, jednotná cena vs. dohadovanie ceny na arabskom trhu, odmeňovanie podľa zásluh vs. podľa úsilia)
- Transparentnosť najmä pomocou internetu mení veľké spoločnosti na malé (obmedzuje zneužívanie sociálneho systému, resp. dotácií)

Trest vs odpustenie

- Hriechy minulosti vs spolupráca v budúcnosti
- Neuvidíš budúcnosť v spätnom zrkadle..., ale občas sa do toho zrkadla treba pozrieť
- Príklady: Leško v SME, podpora Siemens pre TI, Hríb v TV JOJ
- Princípy: Misky váh, analýza plusov a mínusov (menšie zlo vs relativizácia etických hodnôt)
  - Ospravedlnenie/dôkazy o polepšení vs (napr. morálne) náklady z nepotrestania
  - Forma trestu (treba optimalizovať škody pre spoločnosť)
  - Aký veľký hriech, ako to vníma spoločnosť?
- Príklady:
  - Salmonela v čokoláde Figaro – nebudeme kupovať čokolády Figaro? Budeme, pretože dali vierohodný signál o polepšení sa
  - Zelená politika energet. koncernov (napr. Royal Dutch Shell)
  - Sťahovanie chybných áut z trhu (Toyota)

Násilné riešenie konfliktov

- Príklady: Greenpeace, mýto - blokácia ciest kamiónmi
- Efektívne najmä ak nestačia argumenty a nefunguje právo
- Ale ako by to vyzeralo, keby tak každý vymáhal svoje záujmy?
- Dnes je oveľa väčší priestor na diskusiu aj lepšia vymožitelnosť práva
- Treba zvážiť mieru poškodenia iných ľudí

Etika kritiky

- Hodnotenie skutkov/faktov, nie ľudí (napr. pri výchove detí)
- Ako vychovať génia typu Darwin?: osobnosti vyrastajú tam, kde kritika „nezabíja“

Sedláček: Os dobra a zla

- Kant – odmieta odmenu za dobrý skutok
- Stoici – neodmietajú odmenu za dobrý skutok, pokiaľ nie je motiváciou
- Kresťania – odmietajú osobný úžitok (asketizmus), spoliehajú sa na pomoc Boha
- Hebrejci – prijímajú osobný úžitok, ale pod dohľadom Boha
- Utilitaristi (moderní hedonisti, J.S.Mill) – dôraz na úžitok, ale dobro celku je nad dobrom jednotlivca
- Epikurejci (hedonisti) – dôraz na osobný úžitok (účel svätí prostriedky)
- Klasickí ekonómovia – dôraz na egoizmus/osobný úžitok
- Mandeville (18. st.)
  - Odmietal „reguláciu“ dobra a zla: „Private vices are public benefits“
  - Aj mikro-dobro môže viesť k makro-zlu (vzdelávanie chudobných)
  - Odmietal popieranie egoizmu v mene dobra

Odporúčaná literatúra

- OECD (2009): [How good is trust? Measuring trust and its role for the progress of societies](#)
- Wikipedia: [Business Ethics](#), [Prisoner's Dilemma](#), [Moral Hazard](#)
- Mancur Olson (1998): The logic of collective action
- Robert Wright (2000): Nonzero, The logic of human destiny, New York
- Galor, O. and Moav, O. (2001): Natural Selection and the Origin of Economic Growth, CEPR, London
- Fukuyama F. (2000): Social Capital and Civil Society, *IMF*

Ďakujem za pozornosť!